

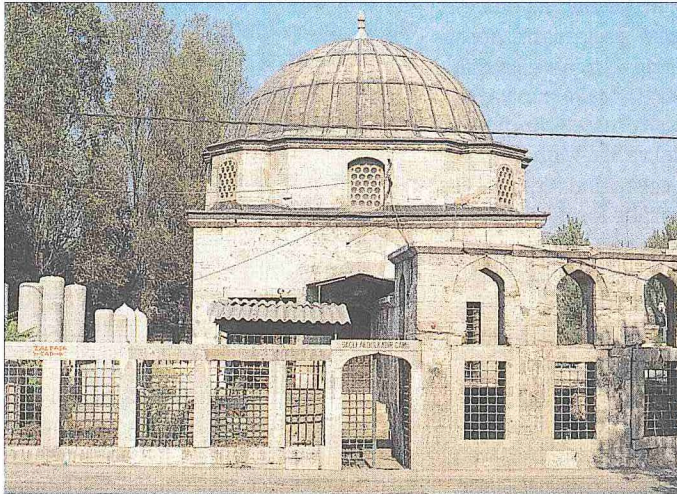
ihtiva eden hâtıratından bazı bölümler Celâl Bayar tarafından neşredilmiştir (*Ben de Yazdım*, s. 160-161). Müellifin basılcığını duyurduğu *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi, el-Müncid'in tercümesi, Düstûr-ü'l-idrâk ve'l-istidlâl ve el-Mükâleme li'l-luğati'l-'Arabiyye ve'l-lehce'ti'l-Mısrıyye* adlı eserlerin basımı gerçekleşmemiştir. Ayrıca *Tebşirât-ü'l-edille* adlı bir kitabı olduğu ileri sürülmüşse de (Albayrak, IV-V, 386-387) kendisi böyle bir eserden bahsetmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

DİB Arşivi, nr. 230334; Hoca Râsim Efendi, "Sultanzâde Sabâhaddin Beyefendi Hazretlerine Konferans Arzı", *Saâdet*, sy. 58, İstanbul 10 Eylül 1324, s. 2; a.mlf., "Efkâr-ı Umûmiyye Mahkeme-i Âliyesine", *Beyânülhak*, VII/180, İstanbul 1328, s. 3154-3156; a.mlf., "31 Mart Hadisesi Hareket İrticâiyye Değil idi", *Alem-dar*, sy. (167) 1477, İstanbul 9 Haziran 1335 r., s. 1; a.mlf., "Anglikan Encümen-i İlmiyyesine Cevap", a.e., sy. (170) 1570 (11 Eylül 1335 r.), s. 2; a.mlf., "Kitâbü't-Tenvîr", a.e., sy. (321) 2622 (2 Teşrinisânî 1335 r.), s. 4; a.mlf., "İkinci Kitâbü't-Tenvîr", a.e., sy. (358) 2568 (9 Kânunuevvel 1335 r.), s. 2; sy. (359) 2659 (10 Kânunuevvel 1335 r.), s. 2; a.mlf., "Fetâvâ-yı Deccâliyyeyi İptâl", a.e., sy. (509) 2809 (11 Mayıs 1336 r.), s. 1; a.mlf., "Sultanahmed Meydanında Yüzbine Karib Ehl-i Tevhîdin İctimâi", *İkdam*, sy. 8013, İstanbul 31 Mayıs 1919, s. 1; A. Saffet, *İstanbul Musâhabeleri* (nşr. Ahmed Safâ), İstanbul 1324, s. 77-78; A. V., *İhtilâl Firkalarının Teşebbüs-i İhâneti yahut Fedakârân-ı Millet Cemiyeti*, İstanbul 1326, s. 10; Mevlânzâde Rifat, *İnkilâb-ı Osmâniyyeden Bir Yaprak yahut 31 Mart Kıyâmı*, Kahire 1329, s. 49-50; Hasan Tahsin Okutan, *Şebinkarahisar ve Civarı*, Giresun 1949, s. 268; İsmâil Hâmi Danişmend, *31 Mart Vakası*, İstanbul 1961, s. 188; Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*, İstanbul 1962, s. 132; a.mlf., *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1986, II, 577; Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih-i Meşruhiyet Olayları* (haz. Bayram Kodaman – M. Ali

Ünsal), Ankara 1966, s. 227, 271; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1967, s. 150-158, 160-161, 284-295; Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara 1970, s. 47-48, 241, 290-291; Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Ankara 1978, s. 28; Albayrak, *Osmanlı Ulemâsı*, IV-V, 386-387; Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, İzmir 1988, s. I-II, 375, 381-383; Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara 1988, s. 112, 130; Tâhirülmevlî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* (haz. Atillâ Şentürk), İstanbul 1991, s. 259-260; Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşruhiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s. 86-87; İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri*, İstanbul 1994, s. 185, 201-202; a.mlf., "31 Mart Hadisesi ve İrtica", *Dergâh*, IV/49, İstanbul 1994, s. 23; Cemal Kutay, *Otuzbir Mart 85. Yaşında: Bir Geri Dönüşün Mirası*, İstanbul 1994, s. 419; *İkdam*, sy. 5348, İstanbul 2 Nisan 1325, s. 2; sy. 5361 (17 Nisan 1325), s. 4; "Hikmet-i Hükümet", *Beyânülhak*, sy. 176, İstanbul 10 Eylül 1328, s. 3088-3089; İskilipli Mehmed Âtuf, "Râsim Efendi İçin Hükümetten Bir Rica", a.e., sy. 177 (17 Eylül 1328), s. 3103-3104; *Ceride-i İlmiyye*, III/33, İstanbul 1335, s. 961; III/46 (1337), s. 1384; VI/63 (1339), s. 2005; VII/76-77 (1340), s. 2536; *Divân-ı Harb-i Örfî Muhâkemâtü Zabıt Ceridesi*, İstanbul 1335, s. 133-134 (3571 sayılı *Takvim-i Vekâyi'* zeyli); "İstiklâl Mahkemesinde: Kaşarlanmış Bir Mürteci Mahkeme Huzurunda", *Hâkimiyyet-i Milliye*, sy. 1445, Ankara 8 Haziran 1925, s. 1-2; sy. 1453 (17 Haziran 1925), s. 1-2; sy. 1495 (9 Ağustos 1925), s. 2; sy. 1496 (10 Ağustos 1925), s. 12; sy. 1501 (16 Ağustos 1925), s. 1-2; *Cumhuriyet*, sy. 390, İstanbul 8 Haziran 1925, s. 1-3; sy. 447 (7 Ağustos 1925), s. 1; sy. 456 (16 Ağustos 1925), s. 1-2; *Vakit*, sy. 2674, İstanbul 8 Haziran 1925, s. 1-2; sy. 2676 (10 Haziran 1925), s. 2; sy. 2732 (9 Ağustos 1925), s. 1-2; sy. 2739 (16 Ağustos 1925), s. 1-2; sy. 2741 (18 Ağustos 1925), s. 1; *Vatan*, sy. 775, İstanbul 8 Haziran 1925, s. 1-2; *Tanin*, sy. 167, İstanbul 5 Kânunuevvel 1324, s. 3; sy. 271 (22 Mayıs 1325), s. 3; Ali Birinci, "Siyaset Meydanında Bir Dersâm: Hoca Ahmed Râsim Avnî Efendi'nin Serencâmı", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 3, İstanbul 1997, s. 163-183.

ALİ BİRİNCİ

Günümüzde Abdülkadir Efendi Camii olarak anılan Sâdeddin Efendi Dârülkurrâsı – Eyüp / İstanbul

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ

(ö. 1008/1599)

Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi.

943'te (1536-37) İstanbul'da doğdu. Büyük babası, Şah İsmâil'e intisap etmişken Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından İranlı âlim ve sanatkârlarla birlikte Tebriz'den İstanbul'a getirilen ve padişahın güvenini kazanarak "hâfız-ı mahsûs-i sultânî" sıfatı ile Mısır seferine katılan İsfahanlı Hâfız Ahmed, babası Yavuz Sultan Selim'in çok sevdiği nedimi Hasan Can Çelebi'dir. Sâdeddin Efendi, babasının saray çevresindeki etkisi sebebiyle daha küçük yaşta iken iyi bir tahsil gördü; sahn müderrisi Karamânî Mehmed Efendi'den ve devrin ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Daha sonra Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'den mülâzemetle 1556'da İstanbul'daki Murad Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Şevval 971'de (Mayıs 1564) Bursa Yıldırım Bayezid Medresesi'ne nakle edildi ve bir yıl sonra hâriç rütbesine yükseltilerek yevmiyesi 50 akçe'ye çıkarıldı. Zilhicce 977'de (Mayıs 1570) Bursa Sultânî Medresesi pâyesini alan ve ertesi yılın sonlarında Sahn müderrisliğine terfi eden Sâdeddin Efendi, Şehzade Murad'ın mualimi İbrâhim Efendi'nin ölümü üzerine Muharrem 981'de (Mayıs 1573) onun yerine şehzade hocalığına tayin edilip Manisa'ya gönderildi.

Bu görev Sâdeddin Efendi'nin hayatında bir dönüm noktası olmuş ve ilim hayatında olduğu kadar devlet yönetiminde de etkinliği giderek artmıştır. Bundan sonra "Hoca" ve "Hoca Efendi" diye şöhret bulmuştur. Manisa'da öğrencisine büyük bir saygı ve güven aşılama muvaffak olan Sâdeddin Efendi, sekiz ay sonra III. Murad'ın saltanata çağırılması üzerine onunla birlikte İstanbul'a geldi ve cülusun ardından (8 Ramazan 982/22 Aralık 1574) "hâce-i sultânî" unvanını kazandı. Fâtihten Sultan Mehmed'in *Kânunnâme*'sinde şeyhülislâm "reis-i ulemâ", hünkâr hocaları da "serdâr-ı ulemâ ve müsteşâr-ı umûr-ı dîn ü dünyâ" olarak nitelendirilip hoca efendilerin şeyhülislâm ile aynı el-kâbla anılmaları ve sadrazamların onları "riâyeten" üst makama almaları öngörüldüğünden (*Fâtihten Teşkilât Kanunnâmesi*, s. 31-32) bir yandan padişahın güvenine sahip olan, öte yandan *Kânunnâme* ve geleneklerden kaynaklanan üstünlüğe dayanan Hoca Sâdeddin, III. Murad'ın saltanatı döneminde sarayda çok seçkin bir mevki kazandı.

Padişaha yakınlıkları ile tanınan Şemsî Ahmed ve Kara Üveys paşalarla Şeyh Şü-câ', Gazanfer Ağa ve Canfedâ Hatun gibi devlet yönetiminde etkili kişiler arasında yer aldı. Konumunu güçlendirmek için Sokullu Mehmed Paşa'nın muhalifleriyle iş birliği etmekten çekinmedi. Onun devletin dış siyasetine dair konularda en büyük etkisi, İngiltere ile diplomatik ilişkilerin kurulması ve bir ticaret antlaşmasının imzalanmasında görüldü. Kraliçe Elizabeth'in 1578'de başlayarak İstanbul'a gönderdiği temsilciler ve elçiler Bâbiâli ve sarayla münasebet kurmaya çalışırken hep Hoca Sâdeddin'den destek görmüşlerdir. Bunların ilki olan Harborne ve ikincisi Barton, raporlarında Hoca Efendi'nin kendilerine her türlü kolaylığı gösterdiğini belirtmektedirler. İngiltere bir yandan Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması yapmaya, öte yandan da savaş halinde bulunduğu İspanya ile Osmanlılar arasında bir iş birliğini önlemeye çalışıyordu. Harborne'un naklettiğine göre Hoca Sâdeddin Efendi kendisinden bu konuyla ilgili bir "arz-ı hâl" vermesini istemiş ve onun hazırladığı metni düzelterek III. Murad'a sunmuştur. Böylece Hoca Sâdeddin dönemin Akdeniz siyasetinin mahiyetini, İngiltere ile münasebetlerin kapsamını ve önemini lâyıkıyla kavrayamamış olsa da Türk-İngiliz resmî ilişkilerinin kurulmasında büyük rol oynamıştır.

Sâdeddin Efendi'nin sarayda ve yönetimdeki yeri III. Murad'ın ölümünden sonra da sarsılmadı. III. Mehmed'in tahta çıkışında ilk biat eden o olmuştur. Asıl önemlisi, yeni padişahın şehzadeligi sırasında hocası olan Molla Nasuh cülûs davetinin alınmasından iki gün önce öldüğü için Sâdeddin Efendi hâce-i sultânî unvanını kullanmaya devam etti. Bu arada Vâlide Safiye Sultan'ın desteğini alarak eskiden beri araları açık olan Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'yi gözden düşürmeye çalıştı. Çok geçmeden III. Mehmed, vezirliklere ve ilmiye rütbelere tayin edilecek kişiler için Hoca Sâdeddin'le meşveret edilmesi emrini verince mevkii iyice sağlamlaştı. Artık Koca Sinan ve Damad İbrâhim paşalar gibi birbirini arkasına iş başına geçen vezirâzamlar da onunla iş birliği yapmak zorunda kaldılar. Gücünün zirvesinde olan Hoca Sâdeddin Efendi, III. Mehmed'in cihad için bizzat Avusturya seferine çıkmasını sağlamış ve birlikte giderek zayıf iradeli padişahı yönlendirmede çok olumlu hizmet görmüş. Haçova zaferinin kazanılmasında etkin rol oynamıştır. Bu arada Avusturya Arşidükü

Maximilian ile âsi Erdel Voyvodası Bathory kumandasındaki orduya karşı gönderilen Osmanlı kuvvetlerinin başarı kazanamadıkları haberi gelmişti. Bunun üzerine 20 Ekim 1596'da otağ-ı hümâyunda toplanan meşveret meclisinde devlet ileri gelenlerinin çoğu düşmanla karşılaşmayı geri dönülmesini teklif etti. Buna karşılık Hoca Sâdeddin, savaşın kabul edilmeyip başka tarafa teveccüh edilmesi halinde düşmanın kendilerini takip edeceğini ve tuzağa düşürebileceğini, üstelik şimdiye kadar hiçbir Osmanlı padişahının çok zorunlu bir sebep olmadan muharebeden yüz çevirmediğini belirterek şehid olunca kadar savaşılması gerektiğini savundu. Padişahın huzuruna girildiğinde de aynı ısrarla III. Mehmed'i düşmanı karşılayıp savaşa girmeye ikna etti. Bununla da yetinmeyen Sâdeddin Efendi ordunun savaşta alacağı düzenle de ilgilendi. Haçova'ya varıldığında padişahla birlikte ordunun merkezinde yer aldı ve üç gün süren savaşı hünkâr ve sadrazamla birlikte idare etti. Savaşın ikinci günü (26 Ekim 1596) Osmanlı safları çözülmüş Habsburg kuvvetleri hazine sandıklarının bulunduğu yere kadar ilerleyip sancaklarını diktiler. Yanı başında beliren bu tehlike karşısında III. Mehmed ne yapacağını şaşırды; Sadrazam İbrâhim Paşa'nın telkiniyle savaş meydanından kaçma hazırlıkları yapılırken Hoca Sâdeddin Efendi padişaha yerinde kalması gerektiğini, aksi takdirde ordunun dağılacağını belirterek onu yatıştırdı ve hırka-i saâdeti giydirerek yerinde kalmasını sağladı.

Haçova'da kazanılan zafer Hoca Sâdeddin'in ününü ve etkisini daha da artırdı. Ancak bu durum çok sürmedi. Cigalazâde Sinan Paşa'nın Damad İbrâhim Paşa yerine sadârete getirilmesini istediğinden damadını tutan Safiye Sultan'la arası açıldı. III. Mehmed annesinin telkiniyle İbrâhim Paşa'yı yeniden sadârete getirirken Hoca Sâdeddin Efendi'yi de hocalıktan azledip ulemâ tayinlerine ve diğer devlet işlerine karışmamasını emretti (9 Cemaziyelâhir 1005 / 28 Ocak 1597). Bu arada içlerinde Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi ile eski ders arkadaşı şair Kazasker Bâkî'nin de bulunduğu muhalifleri onun Mekke kadılığı ile merkezden uzaklaştırılmasını istemişlerse de artık "pîr" olan Hoca Sâdeddin için bu yola gidilmesi uygun görülmedi.

Fakat on ay sonra İbrâhim Paşa'nın sadâretten alınması (Kasım 1597) ve Bostanzâde'nin ölümü Hoca Sâdeddin'e beklenmedik bir biçimde şeyhülislâmlık ka-

masını açtı. Yeni sadrazam Hadım Hasan Paşa, meşihat makamının kazaskerlerden Bâkî ya da Karaçelebizâde Hüsameddin'e verilmesini arzettiği halde III. Mehmed Hoca Sâdeddin'i tercih etti ve 24 Şâban 1006'da (1 Nisan 1598) hâce-i sultânî unvanı ve ulûfesi bâki kalmak şartıyla şeyhülislâmlığa getirildi; padişah hocalığı ile şeyhülislâmlığı aynı anda yürüttüğü için "câmiu'r-riyâseteyn" unvanıyla anılmaya başlandı. III. Mehmed hocasının fetva makamına yükselmesine ilişkin olarak şöyle tarih düşürmüştü: "Oldu molam Hoca Sa'deddin" (1006/1598).

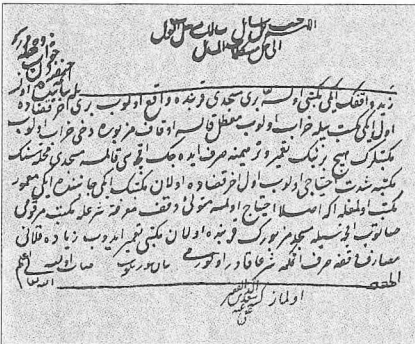
Böylece yeniden güç kazanan Hoca Sâdeddin rakiplerinden intikam almakta gecikmedi ve yine devlet işlerine müdahale etmeye başladı. Hadım Hasan Paşa'yı sadâretten azlettirerek yerine Cerah Mehmed Paşa'yı tayin ettirdi; arkasından üçüncü defa bu mevkiiye getirilen Damad İbrâhim Paşa'yı da kendisine uymak zorunda bıraktı. Bu arada Macaristan seferine çıkan Serdar Satırcı Mehmed Paşa'ya gerekli tâlimatı bizzat vermiş, başarısızlığı üzerine de bir mektup göndererek onu azarlamış ve İbrâhim Paşa'nın Uyvar seferi dolayısıyla gerekli maddî kaynağın temininde yardımcı olmuştur. Ayrıca Kırım Hanı II. Gazi Giray ile mektuplaştığı ve onunla iyi ilişkiler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan şeyhülislâm olarak fetva vermede büyük bir sürat gösteriyordu. Her cuma günü Ayasofya Camii'nde kendisine sorulan meselelerle ilgili olarak Türkçe, Arapça veya Farsça yazılmış mensur yahut manzum cevaplar veriyordu (fetva örnekleri için bk. *İlmiyye Salnâmesi*, s. 417-421). Hoca Sâdeddin, 12 Rebülevvel 1008 (2 Ekim 1599) günü III. Murad için Ayasofya'da okunacak mevlide gitmek üzere evinde abdest alırken fenalaştı; bu durumda iken camiye gitti ve orada vefat etti. Şeyhülislâmlığı on sekiz ay iki gün sürmüştür. Cenaze namazını Fâtih Camii'nde, yerine getirilen Sun'ullah Efendi kıldırdı ve naaşı Eyüp'te yaptırmış olduğu dârülkurrâ haziresine defnedildi. "Nâgehan göçtü Hoca Sa'deddin (1008/1599) mısrayla ölümüne tarih düşürülmüştür.

Hoca Sâdeddin Efendi, çeyrek yüzyıla yakın ilmiye mesleği yanında idarî ve siyasi işlerde de söz sahibi olmuştur. Zamanın birçok edip ve şairi eserlerini ona ithaf etmişlerdir. Kendisini acı bir dille tenkit eden Gelibolulu Mustafa Âlî bile *Menâkıb-ı Hünverrân*'ını onun arzusu üzerine yazmış ve rasathâne kurması

için büyük destek verdiği Takıyyüddin astronomiyle ilgili yazdığı eserleri ona ithaf etmiştir. Himayesine mazhar olanlar arasında ilmiye mensupları yanında Şeh-nâmeçi Lokman ve Kınalızâde Hasan Çelebi de sayılabilir. Devrinin önemli siyasi olaylarında rol oynaması birçok muhalifinin ortaya çıkmasına yol açmış ve hakkında bazı suistimallere karıştığı yolunda ithamlarda bulunulmuştur. Özellikle oğullarını ve yakınlarını önemli mevkilere getirmesi ulemâ mesleğindeki bozulmaya sebep olarak gösterilir. Büyük ulemâ ailelerinin doğuşu da bu döneme dayanır. Daha sağlığında oğullarını Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerine getirtmiş, böylece Hocazâde ailesi ulemâ arasında nüfuzlu bir yer kazanmış ve bu aile etkisini sonraki asırlarda da sürdürmüştür. Nitekim Hoca Sâdeddin'in beş oğlu da babaları gibi ilmiye sınıfına girmiş, ilk ikisi Mehmed ve Esad efendiler şeyhülislâmlığa, Abdülaziz ve Sâlih efendiler kazaskerliğe kadar yükselmiştir. Torunlarından Ebûsâid Mehmed, Bahâî Mehmed ve Ebûsâid'in oğlu Feyzullah efendiler de şeyhülislâmlık yapmışlardır.

Büyük para hırsına rağmen (meselâ bk. Selânikî, s. 445-446) hayır ve hasenattan geri kalmayan Hoca Sâdeddin Efendi Eyüp Camii'nde herkese açık bir kütüphane kurmuş, oturduğu Beşiktaş semtinde bir hamam ve bir ekmek fırını yaptırmıştır. Eyüp'te inşa ettirdiği dârülkurrâ daha sonra tekkeye ve mescide çevrilmiştir. Bu mescid Servi Mahallesi Mescidi (Hoca Sâdeddin Efendi Mescidi) adıyla anılmaktadır. Hoca Sâdeddin ayrıca Sofular'daki Sofu Ali Çavuş Mescidi'ni de tamir ettirmiştir.

Hoca Sâdeddin Efendi'nin bir fetvası (İlmiyye Salnâmesi, s. 419)

Eserleri. Hoca Sâdeddin Efendi'ye bir tarihçi olarak büyük şöhret kazandıran eseri *Tâcü't-tevârih**'tir. *Hoca Târihi* adıyla da anılan eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak Yavuz Sultan Selim devri sonuna (1520) kadar gelir. Yazıldıktan kısa bir müddet sonra büyük bir alâkaya mazhar olan esere zeyiller yazıldığı gibi Avrupa'da daha XVII. yüzyıldan itibaren şöhret kazanarak tercüme-leri yapılmıştır. *Tâcü't-tevârih* Maarif Nâzırı Nevres Paşa tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1279, 1280). Müellifin, babası Hasan Can'dan duyduklarına dayanarak kaleme aldığı *Selinnâme* ise Yavuz Sultan Selim'e ait menâkıb türü bazı kıssalardan ibaret olup *Tâcü't-tevârih*'in II. cildinin sonuna ilâve edilmiştir (II, 602-619). On iki hikâyeden oluşan *Selinnâme*'nin metnini ayrıca Ahmet Uğur neşretmiştir (*AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, IV [1980], s. 225-241). Hoca Sâdeddin'in Kanûnî Sultan Süleyman devrine ait notlarının sonradan oğulları tarafından düzenlendiği anlaşılmaktadır. İsmet Parmaksızoğlu *Tâcü't-tevârih*'i sadeleştirmek suretiyle neşretmişse de (I-V, İstanbul 1974-1979) burada yer yer atlamalar ve yanlış anlamadan kaynaklanan hatalar mevcuttur.

Hoca Sâdeddin Efendi Abdülkerim el-Kuşeyri'nin *er-Risâle*'sini (İÜ Ktp., TY, nr. 6332), Şattanüfî'nin Abdülkâdir-i Geylânî'nin menâkıbına dair *Behcetü'l-esrâr*'ını (TSMK Ktp., Bağdat Köşkü, nr. 295) ve Muslihüddin-i Lârî'nin Farsça yazılmış *Mir'âtü'l-edvâr*'ını Türkçe'ye çevirmiştir (yazma nüshaları için bk. TCYK, s. 91-95). Ayrıca Üşî'nin Mâtürîdiyye akaidine dair *el-Emâli* adlı eserini tercüme etmiş, Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Lâmiyye-i Kelâmiyye* başlığı altında kütüphanesindeki bir yazma mecmua içinde yer alan bu tercümeyi neşretmiştir (*AÜİFD*, III/1-2 [1954], s. 1-21; ayrıca bk. *el-EMÂLÎ*). Hoca Sâdeddin Efendi, kendi ifadesine göre bu tercümeyi aynı vezin ve kafiye ile üç gecede hazırlayıp III. Murad'a sunmuştur. İçinde, Gazi Giray'ın Hoca Sâdeddin'e gönderdiği mektuplarla diğer bazı mektupların bulunduğu *Mekâtîb-i Sultânî* adlı bir mecmuanın (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4292) onun tarafından tertip edildiği belirtilir. Ayrıca Selânikî'nin kaydına göre Kırım Hanı II. Gazi Giray'a sefere katılması için nasihat yollu mektup göndermiştir (*Târih*, s. 750). Naîmâ da onun Serdar Satırcı Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektubun metnini vermiştir (*Târih*, I, 197-201).

BİBLİYOGRAFYA :

Fâth'in Teşkilât Kanunnâmesi (nşr. Abdülkadir Özcan, TD, sy. 33 [1982] içinde), s. 31-32; Âîf Mustafa, *Kühû'l-ahbâr*, DTCF Ktp., İsmail Saib Sencer, nr. 1/1783, vr. 338^b; Selânikî, *Târih* (İpşirli), bk. İndeks; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 429-431; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, II, 451; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 44, 83; a.mlf., *Keşfü'z-zunûn*, I, 269, 284; Rızâ, *Tezkire*, İstanbul 1316, s. 46; Naîmâ, *Târih*, I, 68, 108, 138 vd., 150 vd., 160 vd., 197-201, 207 vd.; II, 141; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi*, I, 272 vd.; Cemâleddin, *Osmanlı Târihi ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefa*, İstanbul 1314, s. 20 vd.; Hammer (Atâ Bey), VI-VII, tür.yer.; a.mlf., *GOD*, III, 98 vd.; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 36-38; *Sicill-i Osmânî*, III, 18-19; *Osmanlı Müellifleri*, III, 67; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 417-421; Gibb, *HOP*, I, 164, 205; Ahmed Refik [Altınay], *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924, s. 93-128; a.mlf., *Hoca Sadeddin*, İstanbul 1933; a.mlf., *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı: 1533-1591*, İstanbul 1935, s. 31-32; TCYK, I, 91-95; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 457-458, ayrıca bk. tür.yer.; Danişmend, *Kronoloji*, III, 525-526; Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münâsebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi: 1553-1610*, Ankara 1953, tür.yer.; a.mlf., "Hoca Sadeddin Efendi'nin Türk-İngiliz Münâsebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 305-316; Babinger (Üçok), s. 137-141; K. Schwarz - G. Winkelhane, *Hoca Sadeddin, Staatsmann und Gelehrter (gest 1599), und seine Stiftung aus dem Jahre 1614*, Bamberg 1986; Münir Aktepe, "Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcü't-tevârih'i ve Bunun Zeyli Hakında", *TM*, XIII (1958), s. 101-116; Aurel Decel, "Violenta disputa asupra Lui Mihai Viteazul și a Tarii Romaneghi între Hogeza Sadeddin și Muftiul Bostanzade, la 6 aprilie 1596", *Apulum*, XIII (1975), s. 299-313; Şefâettin Severcan, "Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Kayseri 1992, s. 73-78; Şerâfeddin Turan, "Sa'd-ed-din", *İA*, X, 27-32; B. Flemming, "*Khôdjâ Efendi*", *EP* (Ing.), V, 27-28; Mustafa Uzun, "Gazi Giray II: Edebî Yönü", *DA*, XIII, 453.

ŞERAFETTİN TURAN

HOCA TAHSİN (1811-1881)

Tabat ilimlerine geniş ilgişi
ve vukufu ile tanınmış
Türk bilgini ve eğitimcisi,
Dârülfünun'un ilk müdürü.

Asıl adı Hasan Tahsin'dir. Yanya vilâyetinin Çamlık bölgesinde Filat kazasına bağlı Ninat köyünde doğdu. Öncele-ri 1228 (1813) (İbnülemin, s. 1871) veya 1227 (1812) (Mehmed Ali Tevfik, nr. 4, s. 362) olarak kaydedilen doğum tarihini Arnavutluk'taki bazı yeni yayınlar 7 Nisan 1811 şeklinde gösterir. Vefatında yetmiş yaşlarında olduğu yolundaki bilgi de (Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, III,